

POSTANOWIENIE Z DNIA 28 KWIETNIA 2008 R.

I KZP 6/08

Wniosek o orzeczenie środka karnego obowiązku naprawienia wyrządzonej szkody (art. 46 § 1 k.k. w zw. z art. 39 pkt 5 k.k.) mogą złożyć: pokrzywdzony i podmioty wykonujące prawa pokrzywdzonego (art. 49 § 1-4 k.p.k.), prokurator (art. 49a k.p.k.) i zastępcy procesowi pokrzywdzonego, a w wypadku śmierci pokrzywdzonego (art. 52 § 1 k.p.k.) osoby najbliższe dochodzące przysługujących im roszczeń określonych w przepisach art. 446 § 1 i 3 k.c. oraz w art. 445 § 3 pierwsza część zdania k.c.

Przewodniczący: Prezes SN L Paprzycki (sprawozdawca).

Sędziowie SN: K. Cesarz, W. Płóciennik.

Prokurator Prokuratury Krajowej: B. Mik.

Sąd Najwyższy w sprawie Marka Z., po rozpoznaniu, przekazanych na podstawie art. 441 § 1 k.p.k. przez Sąd Okręgowy w T., postanowieniem z dnia 25 stycznia 2008 r., zagadnień prawnych wymagających zasadniczej wykładni ustawy:

„1. Czy szkoda, o której mowa w art. 46 § 1 k.k. obejmuje wyłącznie krzywdę osoby bezpośrednio pokrzywdzonej przestępstwem (ofiary) czy również krzywdę osób jej najbliższych doznaną w związku z jej śmiercią jako następstwem przestępstwa;

2. W przypadku uznania, że do uzyskania zadośćuczynienia uprawniona jest jedynie ofiara przestępstwa, czy roszczenie to przechodzi na osoby najbliższe (strony zastępcze - art. 52 § 1 k.p.k.) niezależnie od ograniczeń z art. 445 § 3 k.c.?”

p o s t a n o w i ł odmówić podjęcia uchwały.

UZASADNIENIE

Przekazane zagadnienia prawne zostały sformułowane w następującej sytuacji procesowej.

Sąd Rejonowy w T., wyrokiem z dnia 9 października 2007 r., uznał Marka Z. (a nie – jak mylnie przytacza w uzasadnieniu swojego pytania Sąd Okręgowy w T. – Tomasz) za winnego tego, że w dniu 31 października 2006 r. w B., umyślnie naruszył zasady bezpieczeństwa w ruchu drogowym w ten sposób, że jadąc jako kierujący samochodem osobowym marki Renault Scenic nie dostosował prędkości do warunków drogowych, jak też w stopniu niedostatecznym obserwował drogę przed pojazdem, w wyniku czego potrącił przechodzącą przez jezdnię Julię B., w następstwie czego piesza poniosła śmierć na miejscu tj. przestępstwa określonego w art. 177 § 2 k.k. Za tak opisany czyn, Sąd Rejonowy w T. wymierzył oskarżonemu karę 2 lat pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania na okres próby 4 lat, grzywnę w wysokości 50 stawek dziennych, ustalając wysokość jednej stawki na kwotę 30 zł oraz orzekł zakaz prowadzenia pojazdów mechanicznych wszystkich kategorii na okres 3 lat.

Apelacje od powyższego wyroku wnieśli: oskarżyciel publiczny, pełnomocnik oskarżyciela posiłkowego oraz obrońca oskarżonego.

Oskarżyciel publiczny i pełnomocnik oskarżyciela posiłkowego zarzucili orzeczeniu obrazę prawa materialnego – art. 46 § 1 k.k., przez nieorzeczenie wobec oskarżonego obowiązku naprawienia szkody, pomimo złożenia wniosków przez osoby najbliższe, działające na podstawie art. 52 k.p.k. w charakterze oskarżycieli posiłkowych. Apelacja obrońcy oskarżonego nie wiąże się z problematyką wniosku o dokonanie w tej sprawie zasadniczej wykładni ustawy.

Sąd Okręgowy, w uzasadnieniu postanowienia o przekazaniu zagadnień prawnych, skupił swoją uwagę na instytucji zadośćuczynienia za doznaną krzywdę, wobec powzięcia wątpliwości co do tego, czy osobom najbliższym, o których mowa w art. 52 § 1 k.p.k., przysługuje, wobec śmierci pokrzywdzonego przestępstwem, ich własne roszczenie o zadośćuczynienie za własne cierpienie i ból związane ze śmiercią takiego pokrzywdzonego. Prezentując swe wątpliwości w świetle art. 46 § 1 k.k. i w kontekście unormowań art. 445 k.c., Sąd dostrzegł nawet możliwość dochodzenia „zadośćuczynienia za krzywdę zmarłej ofiary” przez następców prawnych oraz za „własną krzywdę”, wskazując na zmienne rozstrzygnięcia sądów apelacyjnych. W konkluzji, Sąd Okręgowy stwierdzając, że „otwarta pozostaje (...) kwestia zadośćuczynienia za „własną” krzywdę doznaną przez osoby najbliższe”, zauważa, że „zarysowane wątpliwości dotyczące wykładni art. 46 § 1 k.k. wymagają zajęcia stanowiska przez Sąd Najwyższy albowiem dotychczasowe orzecznictwo ani też doktryna wyraźnie kwestii tej nie rozstrzygają”.

Prokurator Prokuratury Krajowej, we wniosku z dnia 10 marca 2008 r., wobec niespełnienia wymogów określonych w art. 441 § 1 k.p.k., wniósł o odmowę podjęcia uchwały, prezentując jednak w jego uzasadnieniu obszerną argumentację przemawiającą za prezentowaną przez siebie wykładnią art. 46 § 1 k.k.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje.

Przekazanie Sądowi Najwyższemu w trybie art. 441 § 1 k.p.k. zagadnienia prawnego wymagającego zasadniczej wykładni ustawy uzależnione jest od łącznego wystąpienia szeregu przesłanek – musi się ono wyłonić w czasie rozpoznawania środka odwoławczego i mieć znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy w postępowaniu odwoławczym oraz dotyczyć istotnego problemu interpretacyjnego, związanego z wykładnią przepisu, który w praktyce sądowej jest rozbieżnie interpretowany albo też jest wadliwie lub

niejasno sformułowany. Przedmiotem zagadnienia prawnego nie może być natomiast określony sposób rozstrzygnięcia sprawy, czy też zastosowania przepisów, w tym potwierdzenie albo zaprzeczenie słuszności określonego poglądu interpretacyjnego prezentowanego przez sąd odwoławczy, czy tym bardziej kwestia ustaleń faktycznych (zob. np. R. A. Stefański, Instytucja pytań prawnych do Sądu Najwyższego w sprawach karnych, Kraków 2001, s. 254-261, 352-371 i konsekwentnie Sąd Najwyższy w postanowieniach: z dnia 26 lutego 2004 r. I KZP 41/03, niepubl., z dnia 24 maja 2005 r. I KZP 15/05 OSNKW 2005, z. 7-8, poz. 60, z dnia 28 września 2006 r. I KZP 16/06 OSNKW 2006, z. 10, poz. 90, z dnia 26 lipca 2007 r. I KZP 17/07 OSNKW 2007, z. 9, poz. 62).

W tej sprawie przesłanki te nie zostały spełnione.

Brak podstaw do podjęcia uchwały uwidacznia się w kilku kwestiach. Pomijając w tym miejscu niedoskonałości uzasadnienia postanowienia Sądu Okręgowego w T., na które zwrócił uwagę Prokurator Prokuratury Krajowej w swoim wniosku, przede wszystkim należy wskazać, że Sąd Okręgowy nie podjął nawet próby samodzielnego rozstrzygnięcia przedstawionych zagadnień, w istocie w ogóle nie odnosząc się do problematyki instytucji obowiązku naprawienia szkody, która była już przedmiotem licznych orzeczeń i opracowań w literaturze przedmiotu. Zatem, w takiej sytuacji, trzeba przypomnieć, że jednym z podstawowych obowiązków sądu orzekającego jest samodzielne rozstrzygnięcie zagadnień prawnych (art. 8 § 1 k.p.k.), a skorzystanie z instytucji zapisanej w art. 441 § 1 k.p.k. jest – o czym była już mowa wyżej – dopuszczalne jedynie wyjątkowo.

Przechodząc do pierwszego z przedstawionych pytań zauważyć należy, że przedmiotem wątpliwości Sądu Okręgowego nie jest, co mogłoby wynikać z lektury uzasadnienia postanowienia, zakres pojęcia „szkoda” (czy obejmuje ono jedynie szkodę majątkową, czy także niemajątkową), ale to **czyjej** szkody dotyczy. To jednak nie jest zależne od interpretacji pojęcia

„szkoda”, ale od prawidłowego ustalenia kręgu podmiotów uprawnionych do dochodzenia obowiązku jej naprawienia w tym trybie – a więc podmiotów uprawnionych do złożenia wniosku, o którym mowa w art. 46 § 1 k.k. W tym natomiast zakresie Sąd Okręgowy nie dostrzegł w ogóle tego, że treść art. 46 § 1 k.k., we fragmencie istotnym dla rozważanego problemu, była już przedmiotem przekonującej wykładni Sądu Najwyższego. W wyroku z dnia 17 maja 2000 r. V KKN 145/2000, OSNKW 2000, z. 8, poz. 64, do którego w tym miejscu należy odesłać, wskazano, że w sytuacji, gdy pokrzywdzony przestępstwem zmarł, wniosek, o którym mowa w tym przepisie, może złożyć „inna osoba uprawniona”, czyli działająca jako strona zastępcza albo strona nowa, osoba najbliższa dla pokrzywdzonego (art. 52 § 1 *in princ.* k.p.k.) albo też – w razie jej braku albo nieujawnienia – prokurator (art. 52 § 1 *in fine* k.p.k.). Oczywiście, trzeba pamiętać o tym, że w tym ostatnim zakresie, od dnia wejścia w życie ustawy z dnia 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych (Dz. U. Nr 17, poz. 155), prokurator – na podstawie art. 49a k.p.k. – stał się równorzędnym z pokrzywdzonym i „inną osobą uprawnioną” podmiotem uprawnionym do złożenia takiego wniosku, a jego uprawnienia nie można od tej daty wywodzić z treści art. 52 § 1 *in fine* k.p.k.

Jednak powołany przepis art. 52 § 1 k.p.k. stanowi tylko, że podmioty w nim wymienione mogą wykonywać jedynie te prawa (uprawnienia) procesowe, które przysługiwałyby pokrzywdzonemu, gdyby żył. Czynią to więc zamiast pokrzywdzonego. Natomiast krąg pokrzywdzonych (art. 49 § 1 k.p.k.) nadal wyznaczany jest tylko przez zespół znamion czynu będącego przedmiotem postępowania oraz czynów współukaranych (zob. uchwały Sądu Najwyższego: z dnia 15 września 1999 r. I KZP 26/99 OSNKW 1999, z. 11-12, poz. 69 oraz z dnia 21 października 2003 r. I KZP 29/03 OSNKW

2003, z. 11-12, poz. 94, a także postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 17 listopada 2005 r. II KK 108/05 R-OSNKW 2005, poz. 2094 – zob. uwagi do art. 49 § 1 k.p.k. w: J. Grajewski red. Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Tom I, Kraków 2006, s. 202 i nast.: T. Grzegorzczak: Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Kraków 2005, s. 197 i nast.: P. Hofmański red.: Kodeks postępowania karnego. Tom IV. Komentarz. Aktualizacje, Warszawa 2008, s. 78), a ustawowe odstępstwa od tej reguły są wyraźnie przewidziane w ustawie np. art. 49 § 3 k.p.k.

Ustalając krąg „innych uprawnionych osób” określony w art. 46 § 1 k.k., w pierwszej kolejności należy odwołać się do uzasadnienia rządowego projektu Kodeksu karnego, z którego wynika, że instytucja środka karnego w postaci obowiązku naprawienia szkody została pomyślana jako materialnoprawny i skuteczniejszy sposób zabezpieczenia interesów pokrzywdzonego, jako inna droga realizacji roszczeń (choć w nieco innym zakresie), które mogą być dochodzone w ramach procesu adhezyjnego (zob. Uzasadnienie rządowego projektu kodeksu karnego (w:) Nowe kodeksy karne – z 1997 r. z uzasadnieniami, Warszawa 1997, s. 146 – 147). Świadczy o tym, i to wprost, treść przepisów art. 49a k.p.k. oraz art. 415 § 7 k.p.k. Za tem, w art. 46 § 1 k.k. nie została wprowadzona szersza, także pod względem podmiotowym, możliwość realizacji roszczeń wynikających z popełnionego przestępstwa, niż wynika to z prawa cywilnego – materialnego i procesowego.

Wobec powyższego, krąg określonych w art. 46 § 1 k.k. podmiotów uprawnionych do złożenia wniosku o orzeczenie środka karnego, o którym mowa w art. 39 pkt 5 k.k., jest jednoznacznie określony (zob.: A. Zoll red.: Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz, Tom I, Kraków 2004, s. 766 i nast., T. Grzegorzczak: Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Kraków 2005, s. 236-237, K. Dudka: Skuteczność instrumentów ochrony praw pokrzywdzonego w postępowaniu przygotowawczym w świetle badań empi-

rycznych, Lublin 2006, s. 24 i nast.: W. Sych, Wpływ pokrzywdzonego na tok postępowania przygotowawczego w polskim procesie karnym, Kraków 2006, s. 36 i nast.: J. Miszta-Konecka: Roszczenia majątkowe osób najbliższych dla pokrzywdzonych, Warszawa 2008, s. 164 i nast.).

W pierwszej kolejności uprawnionymi do złożenia wniosku są: pokrzywdzony oraz podmioty wykonujące prawa pokrzywdzonego (art. 49 § 1-4 k.p.k.), prokurator (art. 49a k.p.k.) i zastępcy procesowi (art. 51 § 1 – 3 k.p.k.) – są to jednocześnie osoby uprawnione do wytoczenia powództwa cywilnego w celu dochodzenia w postępowaniu karnym roszczeń majątkowych wynikających bezpośrednio z popełnienia przestępstwa (art. 62 k.p.k.). W orzecznictwie sądów apelacyjnych, a ostatnio także w jednym orzeczeniu Sądu Najwyższego (postanowienie z dnia 8 III 2008 r., III KK 345/07, BPK SN 2008, nr 7, s. 27 zostało ono również zamieszczone w niniejszym zeszycie pod poz. 49) wyrażony został pogląd, że sam przepis art. 445 § 1 k.c., z wyłączeniem unormowania zawartego w jego § 3, w związku z art. 444 § 1 zd. pierwsze k.c., dopuszcza „możliwość zrekompensowania poprzez zadośćuczynienie krzywdy wynikłej z rozstroju zdrowia osób bliskich ofiary umyślnego przestępstwa przeciwko życiu, doznanej w wyniku wstrząsu psychicznego wywołanego tym przestępstwem”, a więc czynem niedozwolonym, co uprawnia taką osobę, jako bezpośrednio pokrzywdzoną przestępstwem (art. 49 § 1 k.p.k.), do złożenia wniosku, o którym mowa w art. 46 § 1 k.k. Zdaniem obecnego składu Sądu Najwyższego, w tym ostatnim wypadku nie mamy do czynienia z bezpośrednim pokrzywdzeniem zachowaniem wypełniającym ustawowe znamiona czynu zabronionego.

Jeżeli pokrzywdzony (art. 49 k.p.k.) zmarł, to wniosek taki mogą złożyć, jako strona zastępcza albo strona nowa, osoby najbliższe pokrzywdzonemu (art. 115 § 11 k.k.), wykonujące tylko prawa (uprawnienia) proce-

sowe, które przysługiwałyby pokrzywdzonemu, gdyby żył (art. 52 § 1 k.p.k.).

Wniosek taki, wynikający z posiadania własnych praw, w razie śmierci poszkodowanego czynem niedozwolonym – przestępstwem (art. 415 i nast. k.c.), mogą złożyć osoby najbliższe określone w art. 446 § 1 k.c. (koszty leczenia i pogrzebu zmarłego temu najbliższemu, który je poniósł) i w art. 446 § 3 k.c. (stosowne odszkodowanie najbliższym członkom rodziny zmarłego, jeżeli na skutek jego śmierci nastąpiło znaczne pogorszenie ich sytuacji życiowej) – są to jednocześnie osoby uprawnione, jako strona, także nowa albo zastępcza, do wytoczenia powództwa cywilnego w postępowaniu karnym o przysługujące im, a nie bezpośrednio pokrzywdzonemu przestępstwem (art. 49 § 1 k.p.k.), roszczenia (art. 63 § 1 i 2 k.p.k.). Na marginesie zauważyć można, że ustawą z dnia 11 kwietnia 2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz innych ustaw, która dopiero zostanie rozpatrzona przez Senat, w art. 446 k.c. został dodany § 4, w którym stwierdza się, że sąd może także przyznać najbliższym członkom rodziny zmarłego odpowiednią sumę tytułem zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę. Jeżeli przepis ten wejdzie w życie, to również w tym zakresie będzie można złożyć wniosek, o którym mowa w art. 46 § 1 k.k.

Zatem, „inna osoba uprawniona”, będąca „osobą najbliższą” dla pokrzywdzonego (art. 52 § 1 k.p.k.), działająca jako strona zastępcza albo strona nowa, może dochodzić w ramach obowiązku naprawienia szkody (art. 39 pkt 5 k.k.) tych roszczeń, które jej bezpośrednio przysługują, a wynikają z tytułu czynu niedozwolonego, którego następstwem jest śmierć poszkodowanego-pokrzywdzonego przestępstwem (art. 446 § 1 i 3 k.c. – w przyszłości także art. 446 § 4 k.c. – zob.: M. Łukaszewicz, A. Ostapa: Obowiązek naprawienia szkody – wybrane zagadnienia, Prok. i Pr. 2001, nr 9, B. Kolasiński: Szkoda w rozumieniu art. 56 § 1 kk, Prok. i Pr. 2001, nr 4, J. Misztal-Konecka: Roszczenia majątkowe ... *op.cit.*, s. 116 i nast., M. Wała-

chowska: Zadośćuczynienie za doznaną krzywdę, Toruń 2007, s. 113 i nast.).

Powyższe unormowania określają w sposób zupełny zakres „właśnych” roszczeń, których osoba najbliższa, działająca w charakterze strony zastępczej albo strony nowej, może dochodzić w ramach obowiązku naprawienia szkody. Jakkolwiek, w ramach tych podstaw, orzecznictwo Sądu Najwyższego pozwala uwzględniać także krzywdę, ale zawsze musi ona mieć aspekt majątkowy, i to taki, o którym mowa w art. 446 § 3 k.c., zatem ogólną regułą jest niedopuszczalność odszkodowania w wypadku istnienia jedynie krzywdy tzw. moralnej osoby najbliższej (zob. wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 13 maja 1969 r., V KRN 727/68, LEX nr 21295 oraz z dnia 30 czerwca 2004 r., IV CK 445/03, LEX nr 173555). Było to możliwe w okresie obowiązywania art. 166 Kodeksu zobowiązań – rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. (Dz. U. Nr 82, poz. 598 ze zm.), który przewidywał podstawę zasądzenia, w razie śmierci poszkodowanego wskutek uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia, na rzecz najbliższych członków rodziny zmarłego lub wskazanej przez nich instytucji, stosownej sumy pieniężnej tytułem zadośćuczynienia za doznaną przez nich krzywdę moralną. Ten stan prawny uległ zmianie z dniem wejścia w życie obowiązującego obecnie Kodeksu cywilnego i jego art. 446 § 3 (zob. wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 8 stycznia 1969 r., IV KR 165/68, OSNKW 1969, z. 7-8, poz. 99 oraz z dnia 13 maja 1969 r., V KRN 727/68, LEX nr 21295).

Odnosząc się natomiast do kwestii przedstawionej w pytaniu drugim, wskazać należy, że błąd Sądu Okręgowego tkwi w założeniu, które legło u jego podstaw. Pytając bowiem o to, czy – w wypadku przyjęcia, że do zadośćuczynienia uprawniony jest tylko pokrzywdzony – roszczenie to przechodzi na osoby najbliższe niezależnie od ograniczeń określonych w art. 445 § 3 k.c., Sąd nie dostrzega tego, że obowiązujące przepisy Kodeksu

cywilnego nie przewidują dla poszkodowanego zadośćuczynienia za poniesioną przezeń śmierć. Pamiętając o tym, że roszczenie o zadośćuczynienie za doznaną krzywdę przysługuje wyłącznie w wypadkach określonych w ustawie (zob. np. G. Bieniek w: G. Bieniek i in.: Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga trzecia. Zobowiązania, Warszawa 2007, tom I, s. 491-492), należy mieć na uwadze to, że Kodeks cywilny precyzyjnie określa sytuacje, które mogą być podstawą do dochodzenia takiego roszczenia (art. 445 § 1 i 2 k.c., art. 448 *in princ.* k.c.). Są nimi uszkodzenie ciała, wywołanie rozstroju zdrowia, pozbawienie wolności i skłonienie za pomocą podstępny, gwałtu lub nadużycia zależności do poddania się czynowi nierządnyemu oraz naruszenie dobra osobistego (zob. jednak: J. Misztal-Konecka: Roszczenia majątkowe ... *op.cit.* s. 127). Jak z powyższego wynika, ustawodawca nie zaliczył do takich sytuacji śmierci poszkodowanego (pokrzywdzonego). To z kolei sprawia, że kwestia prawnej sukcesji po nim osób mu najbliższych (niezależnie od spełnienia pozostałych przesłanek wskazanych w art. 445 § 3 k.c.) nie aktualizuje się w niniejszej sprawie do czasu, gdy zacznie obowiązywać nowy przepis art. 446 § 4 k.c. Pamiętać więc trzeba, że wśród przepisów prawa cywilnego wyłączonych przy orzekaniu obowiązku naprawienia szkody (art. 46 § 1 *in fine* k.k.) ustawodawca nie wymienił art. 445 § 3 k.c., ale także to, że przepis art. 446 § 4 k.c. jeszcze nie obowiązuje.

W podsumowaniu należy zatem stwierdzić, że wnioski o orzeczenie środka karnego obowiązku naprawienia wyrządzonej szkody (art. 46 § 1 k.k. w zw. z art. 39 pkt 5 k.k.) mogą złożyć: pokrzywdzony i podmioty wykonujące prawa pokrzywdzonego (art. 49 § 1-4 k.p.k.), prokurator (art. 49a k.p.k.) i zastępcy procesowi pokrzywdzonego, a w wypadku śmierci pokrzywdzonego (art. 52 § 1 k.p.k.) osoby najbliższe dochodzące przysługujących im roszczeń określonych w przepisach art. 446 § 1 i 3 k.c. oraz w art. 445 § 3 pierwsza część zdania k.c.

Mając powyższe na uwadze, stosownie do art. 61 § 1 *in fine* ustawy z dnia 23 listopada 2002 roku o Sądzie Najwyższym (Dz. U. Nr 240, poz. 2052 ze zm.), Sąd Najwyższy odmówił podjęcia uchwały.